

Kalbos redaktoriai: iššūkiai, nuostatos ir motyvacija

Neringa Micutaitė

Lituanistinių studijų katedra, Vilniaus universitetas
El. paštas: neringa.micutaitė@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1473-8642>

Kristina Jakaitė-Bulbukiene

Lituanistinių studijų katedra, Vilniaus universitetas
El. paštas: kristina.bulbukiene@ff.vu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5839-3757>

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjami kalbos redaktorių patiriami iššūkiai, jų nuostatos ir motyvacija redaguoti. Tikslas – išanalizuoti, su kokiais sunkumais kalbos redaktoriai susiduria redaguodami tekstus, ištirti jų nuostatas lietuvių kalbos norminimo atžvilgiu ir sužinoti, kokios motyvacijos vedami jie redaguoja tekstus, palyginti gautus rezultatus su jau atliktais tyrimais. Analizuojama 10 kokybinių giluminių pusiau struktūruotų interviu su kalbos redaktorėmis. Vidutinė vieno interviu trukmė – 45 min., tyrimo medžiagą iš viso sudaro 7 val. trukmės interviu garso įrašai, transkribuoti įrašai sudaro 100 psl. teksto. Tyrimo informantės redaguoja įvairius tekstus: kultūrinius, teisinius, medicininius, kulinarius, grožinius, taip pat filmų tekstus. Medžiagos analizės metodas – kokybinė interviu turinio analizė. Nustatyta, kad kalbos redaktorės savo darbe susiduria su įvairiais iššūkiais: jaučiami sunkumai dėl vėluojančios lietuviškos terminijos, liberalėjančios politikos kalbos norminimo atžvilgiu. Tyrimo dalyvės kalbos norminimo idėjos nekvestionuoja, jos svarbą grindžia įvairiais argumentais. Pabrėžiamas bendrinės kalbos prestižas, išryškinama viešosios bei privačiosios kalbos skirtis. Tyrimo dalyvės išsako kritikos kai kuriems Lietuvos kalbų politikos aspektams: kvestionuojami kai kurie Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sprendimai, kalbos purizmas. Kaip svarbiausią kalbos redagavimo aspektą informantės išskiria teksto sklandumą ir aiškumą. Nustatyta, kad dauguma informančių jaučia prisidedančios prie kalbos kūrimo, darančios įtaką kalbai.

Raktažodžiai: kalbos redaktoriai, redagavimas, kalbinės nuostatos, kalbų politika, bendrinė kalba

Language Editors: Challenges, Linguistic Attitudes and Motivation

Abstract. The aim of this work is to analyse the challenges that language editors face when editing texts and to investigate the linguistic attitudes and motivation of editors. The paper analyses 10 qualitative in-depth semi-structured interviews with language editors. The average length of each interview is 45 minutes. The research material consists of a total of 7 hours of audio recordings of the interviews, the transcribed recordings make up 100 pages of text. The texts edited by the participants vary in their nature: cultural, legal, film texts, scientific, medical, culinary, business, fiction literature and etc. It has been found that language editors face various challenges in their work: for example, difficulties due to late Lithuanian terminology, liberalising Lithuanian language policy. The linguistic attitudes of the editors have been analysed: the participants in the study do not question the idea of language normalization and explain its importance with various arguments. They stress the prestige of the common language and the difference between

Received: 17/12/2022. Accepted: 27/12/2022

Copyright © 2022 Neringa Micutaitė, Kristina Jakaitė-Bulbukiene. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

public and private language. The participants of the study criticise some aspects of the Lithuanian language policy: some decisions of The State Commission of the Lithuanian Language are questioned, as well as language purism. The most important aspect of language editing, according to the editors, is the fluency and clarity of the text. It was found that most of the informants feel that they contribute to the development of the language and influence the language.

Keywords: language editors, editing, linguistic attitudes, language policy, standard language

1. Įvadas

Kalba ir jos priežiūra yra aktualios ir dažnai aptariamoms temos – kalbos norminimo atžvilgiu vyrauja kontroversiškos nuostatos, kalbiniais klausimais diskutuojama ne tik tarp kalbininkų ar redaktorių, bet ir apskritai plačiojoje visuomenėje. Diskusijose, straipsniuose išsiskiria dvi nuostatų kryptys – konservatyvi ir liberali, t. y. kad kalbai reikia priežiūros arba kad ji turi vystytis laisvai. Stebint tokias viešąsias diskusijas kyla poreikis ištirti, kokiomis kalbinėmis nuostatomis savo darbe vadovaujasi kalbos redaktoriai, kaip sprendžia kylančias problemas. Kalbos redaktoriai nėra eiliniai kalbos vartotojai – redaguodami jie mąsto apie kalbą, išmano bendrinės kalbos normas, taip pat tikėtina, kad dėl turimos darbo patirties ir įvairių darbe kylančių probleminių situacijų geba kalbos normas vertinti ir savo nuomonę argumentuoti. Kalbos redaktoriai yra tarsi tarpininkai tarp autoriaus arba vertėjo ir skaitytojo, jie ne tik tvarko, bet ir kuria kalbą, gali ne tik vertinti kalbos normas, bet ir tam tikrais atvejais kreipti jas norima linkme. Kalbų politikos sprendimų įgyvendinimas ir plėtojimas stipriai priklauso nuo kalbos redaktorių – kalbų politiką redaktoriai vykdo daugiau ar mažiau ją kvestionuodami, todėl nuo redaktorių kalbinių nuostatų priklauso ir tai, kaip konkretus kalbos redaktorius redaguos tekstą, kiek atsižvelgs į esamą kalbų politiką, koks tas suredaguotas tekstas bus.

Esama nemažai darbų, kuriuose tirta kalbų politika ir kalbos vartotojų kalbinės nuostatos. Didelį indėlį įnešė Robert'as L. Cooper'is, tyrinėdamas kalbų planavimą (1989). Svarbūs Bernard'o Spolsky'io (2004, 2009) darbai apie kalbų politiką ir kalbų vadybą. Nikolas Coupland'as ir Tore'as Kristiansen'as (2011) išleido įvairių autorių straipsnių rinkinį apie Europos šalių kalbų ideologijas, standartizaciją ir jų kaitą. Apie įvairių visuomenės narių kalbinių nuostatų tyrimus rašė Peter'is Garret'as (2010), Janet Holmes (2013). Kalbų politiką ir jos vykdymą tyrė Lionel'is Wee (2016).

Pasak Meilutės Ramonienės, kalbinės nuostatos – tai „kalbos vartotojų požiūris į vieną ar kitą kalbos atmainą, kalbinio kodo vertinimas, susijęs su paties kalbėtojo ir kitų vartojamais kodais“ (Ramonienė 2006, 138). Apskritai nuostatos apibrėžiamos kaip vidinė pasirengimo būseną, kuri, sužadinta išorinių stimulų, veikia individo reakciją (McKenzie 2010, 21). Taigi nuostatos negali būti stebimos tiesiogiai – tyrėjai duomenis apie nuostatas turi išgauti iš paties individo (*ibid*). Tam pritaria ir kiti tyrėjai – pasak P. Garret'o, nuostatos yra psichologinis konstruktas, kurio neįmanoma stebėti tiesiogiai, todėl jis tiriamas kitais metodais (Garrett 2010, 20). Kalbines nuostatas galima įžvelgti tik nagrinėjant kalbėtojo elgesį, reakcijas, emocijas, užduodant jam tiesioginius klausimus apie nuostatas ir pan. Žinoma, su kalba dirbantys žmonės (mokslininkai, tyrėjai, kalbos politikos formuotojai, vertėjai, rašytojai), gali ir moka į save ir kitus pažvelgti iš šono, įvardyti savo nuostatas,

matyti jų kaitą. Šiame straipsnyje aprašomo tyrimo informantai – kalbos redaktoriai, sąmoningai dirbantys su kalba, tad, tikėtina, apmąstantys savo ir aplinkinių nuostatas kalbos ir savo darbo su kalba atžvilgiu. Tačiau ir jų nuostatas bei gebėjimą pažvelgti iš šono veikia tradicija, aplinka, pasąmoningi dalykai.

Lietuvoje kalbos redaktorių kalbinių nuostatų ir su redaktoriaus darbo specifika susijusių sunkumų tyrimų yra nedaug. Jurgita Girčienė (2005) tyrė žiniasklaidos darbuotojų kalbines nuostatas naujųjų skolinių ir jų atitikmenų atžvilgiu – atlikta anketinė apklausa, tyrime dalyvavo ir kalbos redaktoriai. Redaktoriams ir kalbos redaktoriams šiame darbe skirtas didelis dėmesys: teigiama, kad „būtent (kalbos) redaktorių nuostatos tiriamuoju klausimu laikytinos svarbiausiomis – nuo jų priklauso bendroji leidinio orientacija“ (Girčienė 2005, 20)¹. Taigi matyti, kad redaktoriai suvokiami kaip užimantys galios poziciją žiniasklaidos kalboje. J. Girčienė (2019) taip pat nagrinėjo redaktorių požiūrį į leksikos – daugiausia naujųjų skolinių – norminimą². Tyrime apibendrinama, kad, daugumos apklaustų redaktorių nuomone, apribotas naujosios leksikos variantų pasirinkimas dažnai kliudo parengti paveikų tekstą (Girčienė 2019, 120). Eglė Jankauskaitė (2021) tyrė, kaip galios santykiai veikia kalbos standartizavimo lauke, kokį vaidmenį jame atlieka kalbos redaktoriai, nagrinėjo kalbos redaktorių savimonę. Autorė tyrimo duomenis apibendrina teigdama, kad kalbos redaktoriai daugiausia galios teikia kalbos normintojams, o tekstų autorių, rašytojų kalbinės žinios kvestionuojamos.

Lietuvoje taip pat atlikta tyrimų apie redaktoriaus darbo specifiką, rinkti duomenys apie Lietuvoje dirbančius redaktorius. J. Girčienė (2020) nagrinėjo redaktoriaus funkcijas knygų leidybos procese. Nustatyta, kad pagrindinė redaktorių atsakomybė yra tekstų tvarkymas mikrolygmeniu – gramatikos ir stiliaus redagavimas. Inga Gaižauskaitė (2020) atliko kalbos redaktorių visumos Lietuvoje tyrimą – siekta „įvertinti kalbos redaktorių visumos dydį Lietuvoje, aptariamą iškilę sunkumai ieškant kalbos redaktorių ir kokios galimos prielaidos apie kalbos redaktorių Lietuvoje visumos savybes remiantis atlikta apklausa“ (Gaižauskaitė 2020, 37). I. Gaižauskaitės atliktas kalbos redaktorių visumos Lietuvoje paieškos tyrimas atskleidė, kad „kalbos redaktorėmis dažniau dirba moterys, tipinės apklausoje dalyvavusių redaktorių savybės buvo vyresnis nei vidutinis amžius, aukštesnis nei vidutinis išsilavinimas, daugiau nei 10 m. kalbos redaktoriaus darbo patirtis“ (Gaižauskaitė 2020, 44). Atlikto tyrimo respondentų amžius – nuo 26 iki 66 metų (*ibid.*, 41). Galima teigti, kad šiame straipsnyje aprašomo kalbos redaktorių iššūkių ir kalbinių nuostatų tyrimo informančių imtis atitinka I. Gaižauskaitės (2020) tyrime atskleistas tipines Lietuvos kalbos redaktorių savybes. Taigi, nors pagal šiame straipsnyje aprašomo tyrimo duomenis negalima daryti griežtų išvadų apie visus Lietuvos kalbos redaktorius, dėl Lietuvos redaktorių tipines savybes atitinkančių tyrimo dalyvių imties susidaro palankios sąlygos pateikti reikšmingų įžvalgų apie redaktorių darbo sunkumus, nuostatas ir motyvaciją.

¹ Autorės monografijoje pristatytas 1999 m. atliktas žiniasklaidos darbuotojų (tarp jų – ir kalbos redaktorių) kalbinių nuostatų tyrimas. 52 % tyrimo dalyvių – redaktoriai, 34 % – kalbos redaktoriai (Girčienė 2005: 20).

² Tyrimo medžiaga rinkta 2017–2018 m. projekte „Kalbos redaktorių požiūrio į naujųjų skolinių bei jų atitikmenų vartojimą ir jo sąsajas su norminimu tyrimas“. Projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija, projekto vadovė J. Girčienė.

Šios temos aktualumą rodo ir gausūs komentarai internete po publicistiniais straipsniais kalbinėmis temomis bei šiems komentarams skirti moksliniai tyrimai. Straipsniai apie kalbą internete sulaukia didelio kiekio komentarų³ – tai rodo, kad visuomenei ši tema svarbi, opi, skatinanti pasisakyti. Tikėtina, kad ir eiliniai kalbos vartotojai nori lemti kalbos politiką, nori, kad jų balsas būtų išgirstas, be to, tai rodo, kad lietuviams pati kalba savaime atrodo svarbi. Nuomonė, reiškiamą komentaruose, susilaukė ir tyrėjų dėmesio – kalbos politikos ir lietuvių kalbos priežiūros vertinimą interneto komentaruose nagrinėjo Laima Nevinskaitė (2008) ir Rita Miliūnaitė (2009). Atskirai tirta ir apie kalbininkus reiškiamą nuomonę interneto komentaruose (Miliūnaitė 2006).

Šio straipsnio **tikslas** – išanalizuoti, su kokiais sunkumais kalbos redaktoriai susiduria redaguodami tekstus, ištirti jų nuostatas lietuvių kalbos norminimo atžvilgiu ir sužinoti, kokios motyvacijos vedami jie redaguoja tekstus, palyginti gautus rezultatus su jau atliktais tyrimais. Tyrimo **medžiaga** – 10 kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu su kalbos redaktorėmis, devyni atlikti žodžiu, vienas – raštu. Aštuonios iš jų save įvardijo kaip kalbos redaktores, viena save vadino stiliste, o kita – kalbos tvarkytoja. Interviu paimti 2020–2021 metais šio straipsnio autorių, sutikimai dalyvauti tyrime gauti. Tyrimo dalyvių redaguojamų tekstų pobūdis įvairus: kultūriniai, teisiniai, medicininiai tekstai, filmų tekstai, mokslinė, medicininė, kulinarinė, dalykinė, grožinė literatūra ir kt. Vidutinė vieno interviu trukmė – 45 min., o tyrimo medžiagą iš viso sudaro 7 val. trukmės interviu garso įrašai. Transkribuoti įrašai sudaro 100 psl. teksto. Visos informantės – moterys nuo 28 iki 64 metų, kurių redagavimo patirtis – nuo 4 iki 30 metų. Kuo informantės vyresnės, tuo atitinkamai daugiau turi redagavimo patirties (išskyrus vyriausią, turinčią palyginti nemažai, bet ne daugiausia šio darbo patirties).

Kokybinio pusiau struktūruoto interviu gaires sudarė šeši klausimų blokai, šiame straipsnyje plačiau analizuojami trys aspektai: redagavimo procesas ir iššūkiai, Lietuvos kalbų politikos vertinimas, teksto redagavimo svarba ir motyvacija. Kokybiniai giluminiai pusiau struktūruoti interviu „parankūs tada, kai mus domina giluminis individualių atvejų supratimas <...>, kai norime rinkti informaciją iš kiekvieno tyrimo dalyvio asmeniškai, įsigilindami būtent į jo patirtį ir perspektyvas, o vėliau sugretinti gautus duomenis“, individualų giluminių interviu paranku rinktis, kai norima sužinoti žmonių elgesio motyvus, įsitikinimus, išsiaiškinti, kaip žmonės priima sprendimus (Gaižauskaitė, Valavičienė 2016, 81–82). Per giluminius interviu su informantėmis to ir siekta – tyrinėta asmeniškai kalbos redaktorių darbo patirtis. Pasirinktas medžiagos rinkimo būdas šiuo atveju tinkamas ir dėl tyrimo temos – kaip teigia P. Garrett’as (2010, 159), interviu ir klausimynai dažnai naudojami rinkti medžiagai apie nuostatas kalbų planavimo ir kalbų politikos temomis.

³ Keletas pavyzdžių: Ingridos Nagrockienės straipsnis „Kandidatės į Seimą laiškas rinkėjams pribloškė: tekste paliko 13 gramatinių klaidų“ portale „Delfi.lt“ sulaukė 488 komentarų (prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kandidates-i-seima-laiskas-rinkejams-pribloske-tekste-paliko-13-gramatiniu-klaidu.d?id=85304081>, žiūrėta 2020 10 19); Audriaus Valotkos straipsnis „Kalbos kasdienybės. Klajdos tironija“ portale „Delfi.lt“ sulaukė 152 komentarų (prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/audrius-valotka-kalbos-kasdienybes-klajdos-tironija.d?id=85293849>, žiūrėta 2020 10 19); „Delfi.lt“ publikuotas BNS straipsnis „Seimas įteisino x, w ir q raides asmens dokumentuose“ sulaukė 378 komentarų (prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-iteisino-x-w-ir-q-raides-asmens-dokumentuose.d?id=89226495>, žiūrėta 2022 02 18).

Per pokalbius su informantėmis atsiskleidusios kalbinės nuostatos yra deklaruojamosios, t. y. teoriškai informančių reali kalbinė elgsena gali nesutapti su deklaruojamais dalykais. Tačiau, kaip teigia J. Girčienė, „kalbos redaktoriai nėra eiliniai kalbos vartotojai: jų darbo pobūdis verčia sąmoningai reflektuoti santykį su kalba ir norma“ (Girčienė 2019, 114). Šiame kalbinių nuostatų tyrime orientuojamasi ne į naivųjį kalbos vartotoją, bet į žmones, kalbą kasdien naudojančius kaip darbo įrankį ir objektą: iš redaktorių tikimasi „profesionalių, su darbo specifika susijusių atsakymų, gero kalbos politikos išmanymo <...>, net ir atvirai reiškiamos jų nuostatos bent iš dalies turėtų sietis su realiaja kalbos vartosena, ypač dėl to, kad redaktoriai, dirbantys su realiais tekstais, nuolatos praktiškai susiduria su norminimo padarinių poveikiu“ (Girčienė 2019, 114). Dėl šių priežasčių šiame tyrime tikimasi, kad kalbos redaktorių tikrosios kalbinės nuostatos didžiąja dalimi sutampa su deklaruojamomis. Taip pat – šiame tyrime informančių kalbines nuostatas galima atpažinti ne tik iš atvirų jų atsakymų į interviu klausimus, bet ir iš gausiai pateiktų konkrečių kalbinių darbo patirties pavyzdžių.

Tyrimo medžiagos analizės **metodas** – kokybinė interviu turinio analizė. Tyrime į apklaustas kalbos redaktorės žiūrėta kaip į visumą – siekta išsiaiškinti, kokios kalbinės nuostatos vyrauja tarp redaktorių, su kokiais iššūkiais jos paprastai susiduria šiame darbe, taip pat – kokių skirtumų tarp nuomonių išryškėja. Interviu turinys buvo analizuojamas tyrimams skirta programa „MAXQDA“⁴.

2. Redagavimo procesas ir jo iššūkiai

Tiriamų kalbos redaktorių klausta apie jų darbe patiriamus kalbinius iššūkius – sunkumus, specifines problemines situacijas, sudėtingesnius kalbinius atvejus, kai redaguodamos turi apsispręsti, besiremdamos savo kalbinėmis nuostatomis. Ši klausimų grupė tyrime svarbi todėl, kad leidžia sužinoti, kaip kalbos redaktorės elgiasi, kai pagal kalbos politiką, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) nutarimus, straipsnius, kalbos kultūros, gramatikos taisykles nėra vienareikšmiškai aišku, kaip suredaguoti. Taip pat redaktorių teirautasi, kokios kalbinės situacijos jų darbe apskritai sudėtingiausios, apie ką tenka ilgiausiai mąstyti.

Nemažai kalbos redaktorių į šiuos klausimus atsakė pateikdamos konkrečių pavyzdžių – sudėtingų kalbinių atvejų. Vienas iš tokių atvejų – situacijos, kai pačios kalbos redaktorės ir teksto autoriai ar vertėjai mato, kad kalbos normas atitinkantis terminas yra netikslus, netinkamas. Šiose situacijose redaktorės taip pat numano, kad anksčiau ar vėliau jų norimas pavartoti terminas ar pavadinimas Kalbos komisijos bus priimtas kaip

⁴ „MAXQDA“ – programa, padedanti analizuoti kokybinius ir kiekybinius duomenis. Į programą įkėlus duomenis, šiuo atveju transkribuotus kokybinius interviu, galima susikurti tam tikrą kodų sistemą – „reikšmių medį“. Programa leidžia priskirti tam tikras kategorijas panašioms duomenų segmentams, sukurti kodavimo sistemą, smulkinti ir stambinti kategorijas, užsirašyti pastabas. Taip pat programa leidžia sukurti sąsajas tarp skirtingų duomenų. Sukoduotus duomenis galima atrinkti ir peržiūrėti vienoje vietoje: galima peržiūrėti vienos kategorijos duomenis ar kelių, visų tyrimo dalyvių ar atrinktų tik pagal tam tikrus požymius. Pavyzdžiui, kokios visų ar pasirinktų tyrimo dalyvių nuostatos tam tikru klausimu, kokiame kontekste tai buvo pasakyta ir pan. Galima pasirinkti matyti daugiau ar mažiau konteksto. Tyrėjas viską mato vienoje vietoje.

vartotinas variantas. Tokiu atveju diskutuojama su VLKK darbuotojais, siekiama įrodyti savo pasirinkto termino svarbą:

- (1) Red_4⁵: *prisimenu irgi kaip su kalbininkais vat būtent ten VLKK mes diskutavome ane nes autorė tarsis norėjo palikti va ten dabar neprisimenu kokio itališko patiekalo pavadinimą ir bandėm mes įrodyti kad tai yra ten tas autentiškumas ir ten viską bet buvo griežtai nurodyta kad tikrai ne praėjus trejiem metam jau tas buvo įteisinta tai va labai gaila kai knygoje nu norisi kad knyga nesentų norisi va tą tokį žingsnelį padaryti kad na kad tarsis va mum neleido o po trijų metų jau leistas vartoti tas žodis⁶*

Kaip teigia informantė (1), kartais susiduriama su situacija, kai redaktorė nujaučia, kad ateityje terminas vis tiek bus pripažintas norminiu variantu, norisi tarsis žengti žingsnį į priekį, kad „knyga nesentų“. Tokiu atveju nevengiama neatsižvelgti į kalbines normas ir padiskutuoti su VLKK darbuotojais. Pastebėtina ir tai, kad redaktorė šiuo atveju neketino remtis vien savo nuostatomis – buvo kreiptasi į VLKK ir diskutuota, norėta sulaukti jų pritarimo arba bent parodyti, iškelti šią problemą. Panašių atvejų pasakoja ir kitos redaktorės:

- (2) Red_8: *atsimenu buvo toks variantas atsirado dekupažai čia ir ir kaip tik pradėjo nu reklamą gaminti su tuo dekupažu ten dirbtuvėlės <...> Kalbos komisijos konsultantė griežtai liepė rankdarbiais pasivadinti rankdarbiai ir viskas nu sakau čia ne tas nu ten ta technologija ten kažką klijuoja <...> paskui po savaitės dviejų pasižiūriu tam pačiam Konsultacijų banke jau yra dekupažas jau atsirado <...> gal tikrai kartais reikia pagalvot kas gi čia tiktų labiausiai ir nesu už tą tokį griežtą nu tikrai reikia variantų ieškoti kaip yra geriau priimtinau*

Šiuo atveju (2) redaktorė taip pat pasakoja susidūrusi su situacija, kai jautė vidinį prieštaravimą – tuo metu norminiu variantu dar nelaikytas terminas atrodė kur kas tinkamesnis, tad taip pat buvo diskutuota su VLKK. Kaip minėta ir ankstesniame (1) pavyzdyje, terminas vėliau buvo priimtas ir įrašytas VLKK Konsultacijų banke. Kaip matyti, redaktorėms tenka susidurti su kebliomis situacijomis, kai jų supratimas nesutampa su tuo metu galiojančia oficialia kalbos norma. Kartu jaučiama, kad anksčiau ar vėliau naujas terminas taps norminiu variantu. Tokiais atvejais redaktorės linkusios nesilaikyti kalbos normų ir priimti sprendimą pagal savo nuostatas.

Tiriamosios pasakoja apskritai susiduriančios su problemomis dėl terminų ir naujųjų skolinių – jų įtvirtinimas kaip norminių variantų neretai vėluoja, norėtuši greitesnės kalbos institucijų reakcijos:

- (3) Red_4: *kai Dormeo pasirodė tarkim tos viskoelastinės medžiagos taigi kelerius metus nebuvo įmanoma normaliai žinoti kaip tą viskoelastinę medžiagą rašyti nes ten buvo tų variantų variantai ir va toksai balansuojai reikėtų iš tikrųjų tos greitesnės reakcijos jeigu tai būtų siūloma greičiau tarkim nu aišku gal nėra irgi pajėgų gal ten ką bet aš*

⁵ Iš viso tyrime dalyvavo 10 redaktorių, cituojant trumpinama: „Red_4“ – „4 redaktorė“. „T“ – pavyzdžiuose žymi „tyrėją“.

⁶ Straipsnyje pasirinkta palikti kuo autentiškesnę kalbą, taip pat nedėti skyrybos ženklų, nes tai jau yra klausytojo interpretacija.

va matau čia tokį problemos sprendimo variantą jeigu reaguotų greičiau jeigu būtų kažkokia institucija kuri būtų va tiem naujažodžiam siūlytume tuos atitikmenis <...> būtų didelis palengvinimas darbo ir tikrai būtų jisai naudingas

- (4) Red_9: *Kalba nuolat kinta. Neretai iš svetur ateinantys nauji reiškiniai ir dalykai atsi- neša ir tos kalbos pavadinimus. Tad lietuviški terminai vėluoja, kalbą norisi gryninti, t. y. neįsileisti svetimžodžių (dažniausiai anglicizmų).*⁷

Kaip matyti, sunkumų kelia greitos reakcijos į naujų realių atsiradimą nebuvimas – redaktoriams norėtusi, kad būtų greičiau siūlomi atitikmenys naujiems terminams. Šiuo atveju, kaip teigia informantė (3), nesunorminus naujų realių pavadinimų, atsiranda skirtingų pavadinimų variantų, įnešama daug sumaišties. Taip pat dėl ateinančių svetimžodžių ir vėluojančių lietuviškų atitikmenų išsakomas noras kalbą gryninti (4). Taigi informantė pastebi, kad lietuviški terminai vėluoja, todėl, remdamasi savo kalbinėmis nuostatomis, kelia sau uždavinį tokių svetimžodžių neįsileisti.

Susiduriama ir su sunkumais dėl medicininių terminų. Pasak informančių, medicininių terminų trūksta, atsiranda daug naujų tyrimų, vartoseną įvairuoja (5, 6):

- (5) Red_3: *dabar aš [darbovietės pavadinimas] medicininį redaguoju kur gyvenime tokiom ligom nėra sirgę žmonės ir kažkaip pritaikyti atrodo gal prirašyt galūnę gal ir gali bet tada žiūri analogus perverti visus šaltinius gal vis dėlto kažkas kažkur paminėjo tai daugiausia laiko atima ir atrodo sunkiausias dalykas nes ką gali pasižiūrėt tą gali pasižiūrėt*
- (6) Red_4: *dabar teko redaguoti vadovėlį su pulmonologais dirbti <...> tokį va pavyzdį neseniai turėjau irgi kur va reikėjo ar natriureziniai ar natriuretiniai peptidai yra čia tyrimo pavadinimas tai aš kreipiausi į VLKK nu tiesiog jie man nieko negalėjo pasakyti tada skambinau terminologam iš terminologų gavau tokį atsakymą kad nu tiesiog darybiškai gal galima ir taip ir taip o sako o kaip medikai dažniau vartoja tai va taip kažkaip [juokiasi] <...> tas dažnumas nu ką ir kaip tu sužinosi ar tu tyrimą atliksi be abejo kad tu redaguodamas neatliksi to tyrimo paskui kalbėjau su pačiais medikais maždaug ten tą darybą kad vis dėlto natriurezė dėl to vartosenoje tikriausiai dažnesnis yra natriuretinis bet vis dėlto darybiškai tikriausiai natriurezinis tai va tokių būna tikrai diskusijų*

Susidūrusios su konkrečiais sudėtingais kalbiniais atvejais, informantės ne visada turi galimybę patikrinti informaciją ar gauti aiškią konsultaciją iš VLKK. Jaučiamas sunormintų medicininių terminų stygius, redaktorės ilgai užtrunka ieškomos informacijos. Dėmesys atkreiptinas į tai, kad redaktorės stengiasi ir deda pastangas, kad tekstas būtų suredaguotas tinkamai, siekia, kad svarbūs terminai neįvairuotų (5, 6) – ieškoma informacijos įvairiuose šaltiniuose, kreipiamasi į kalbos ir redaguojamos srities specialistus.

Informantės turi tikslą, kad terminai nevarijuotų, būtų atpažįstami, vartojami vienodai:

⁷ Ši informantė (Red_9) į klausimus atsakė raštu, todėl jos interviu ištraukos pateikiamos su skyrybos ženklais.

- (7) Red_4: *man tai dabar yra sudėtingiausias dalykas yra iš tikrųjų terminai nes būtent nebuvimas šaltinių kuriais galiu remtis nes nėra neturim aš dabar dažniausiai naudoju anglų lietuvių medicinos žodyną nes ten vienas naujesnių yra leidinių ir va toksai plaukiojimas kur nu tu gali gal ir taip ir kitaip ar išstūmio frakcija ar išstūmimo frakcija man niekas negali pasakyti ir tarkim yra dvi skirtingos tarsi medikų stovyklos viena yra Vilniaus universiteto kita yra Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ir jos irgi tarsi laikosi savų tarsi tokių ir vat tai man labai sudėtinga išlaviruoti ir padaryti kad būtų na bent kažkiek vienodai*

Kaip matyti, šio tikslo siekti sunku, nes trūksta bendros kalbos normos, lietuviškų šaltinių.

Svarstoma (8), kad labai sudėtinga numatyti, kurios realijos bus plačiai naudojamos, o kurios bus trumpalaikės. Kartu tampa sudėtinga apsispręsti, ar naujai realijai bandyti kurti lietuvišką atitikmenį, ar tik pridėti galūnę prie nelietuviško pavadinimo – pastarasis variantas linkęs pritaipyti daug greičiau:

- (8) Red_6: *su technologijom tai yra ko gero nepramatymas gal labiau <...> nuo devyniasdešimt penktų man atrodo pas mus pradėjo mokytis kompiuterininkai <...> mums buvo va tiems paprastiems mirtingiesiems naujovė nes dar nesinaudojom kompiuteriais kasdienybėj jų nėra tai jie tokie atrodė kaip iš kito pasaulio <...> tai buvo toks nepramatymas kad jie labai išpopuliarės ir kad taps gyvenimo dalim mūsų <...> vis tiek populiariausi yra tie užrašai tiesioginiai pavadinimai visi tiesioginiai <...> limpa anglicizmai visi limpa tie tiesioginiai užrašai bežiūrint todėl kad tu su jais tiesiog susiduri ir dėl to kad greičiau padarytum darbą tu tiesiog uždedi kabutes ir įrašai pavadinimą ir viskas*

Tiriamoji pastebi (8), kad ir ji pati dirbdama nenumatė, kad kompiuteriniai terminai taps tokie reikalingi, virst kasdienybės dalimi. Taigi iššūkiu laikoma tiek numatyti realijos ir jos pavadinimo būsimą paplitimą, tiek apsispręsti dėl jo formos.

Anot kai kurių informančių, iššūkių kelia liberalėjanti Lietuvos kalbų politika – atsiirandantys pokyčiai, kalbos normų laisvėjimas, Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo panaikinimas (9, 10, 11):

- (9) Red_7: *VLKK Konsultacijų banke jau kai kas einama labai tokia liberalėjimo linkme bet galbūt tai netgi ir trukdo mūsų darbe kadangi mes esam tarsi įpratę prie vienu taisyklių ir tu jas turi nuolat stebėti kas keičiasi ir kartais po to būna na toks sutrikimas atsiranda ir galvoji kad taip buvo blogai kažkaip visą gyvenimą paskui staiga dabar jau nuspręsta kad gerai*
- (10) Red_7: *kai mes vadovaujamės daug kur tos na Konsultacijų banko įrašais kurie iš tikrųjų yra labai naudingi ir tu tarkim pradedi jų ieškoti žinai kad toks buvo dabar jo nebėra tai vadinasi jau tuo klausimu irgi turi daryti maždaug na ką nori tą daryk*
- (11) Red_8: *ten tikrai buvo lyg ir surikiuota viskas toks orientyras [Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas] va čia klaida čia ne klaida o dabar daug ką nu savitai gali gal interpretuot*

Kaip rodo informančių atsakymai (9, 10, 11), griežtų taisyklių nebuvimas kai kurioms redaktorėms sukelia sunkumų – ne visada aišku, ką laikyti klaida, atsiranda daugiau erdvės interpretacijai, asmeniniam sprendimui, kaip suredaguoti. Redaktoriaus glumina besikeičianti kalbos norma – tai, kaip seniau buvo įprasta redaguoti, kokių taisyklių buvo įprasta laikytis, dabar yra pakitę. Pažymėtina, kad tokius redagavimo sunkumus įvardijusios redaktorės turi didelę darbo patirtį – 30 metų. Kalbos normos per tokį laikotarpį buvo ne kartą koreguojamos – jei kalbos redaktorius nori redaguoti laikydamasis kalbos politikos, neišvengiamai turi nuolat atnaujinti savo žinias.

Dar vienas aspektas, išryškėjęs iš dalies informančių atsakymų – laiko kokybiškai suredaguoti trūkumas (12). Vyresnio amžiaus informantės prisimena, kad seniau redagavimo procesas vykdavo kitaip – turėta laiko kruopščiai dirbti, tikslintis dėl kiekvieno abejotino atvejo:

(12) Red_7: *prieš trisdešimt metų turėjom tas tokias redagavimo normas kai per dieną skaitydavai penkis puslapius ten juos braukydavai ranka ir turėjai laiko tada atlikti studijoms tada prie kiekvieno abejotino atvejo dabar mes šitos prabangos neturim ypač kadangi aš dar turiu patirties darbo portale tai ten yra iš viso baises srautas ir tiesiog tu gauni tekstą ir kartais turi jį labai greitai grąžinti tai ne visada tikrai gali ten daug ką jame nuveikti*

T: *o jei kaip sakėte nespėjate visko sužiūrėti ką tuomet svarbiausia suredaguoti*

Red_7: *taip tada tenka retinti filtrą tiesiog na aišku niekada nepalieki kai jau kažką randi ten tokio kur tau atrodo kad arba labai jau kažkokia yra loginė didelė klaida arba pasakyta paprastai sakant nesąmonė tai jau stengiesi kad to neliktų*

Informantėms sunkumų kelia didelis darbo krūvis, poreikis tekstus suredaguoti sparčiau. Anot tiriamosios (12), ne visada paliekama laiko tekstą sutvarkyti iki galo – tokiu atveju informantė atsirenka, jos nuomone, svarbiausius pataisyti aspektus, pavyzdžiui, logines klaidas.

Kaip rodo tyrimo duomenys, redaktorės, redaguodamos grožinius tekstus, patiria sunkumą apsispręsti, kiek tekstą taisyti, o kiek jį palikti autentišką (13, 14):

(13) Red_2: *pavyzdžiui kai tu redaguoji knygą tai yra labai sunku dėl to kad pavyzdžiui atsimenu aš redagavau knygą kuri buvo su daug keiksmažodžių ir svetimybų visokių <...> jeigu viską padarysi pagal taisykles tai knyga nebus ta kurią parašė autorius sakau va kartais tai yra galvos skausmas ar palikti ar ne <...> manau kad čia irgi yra labai slidi riba kiek tu gali redaguoti tą grožinę knygą*

(14) T: *kas redaguojant jums yra sudėtingiausia kelia galvos skausmą apie ką tenka ilgiausiam mąstyti*

Red_6: *ko gero kai sunku nesikišti va tiek kiek su tavo profesija susiję pakoreguoji ir gana nes autentiškesnis tekstas bet kartais būna kad reikia daugiau tai tuomet būna šiek tiek tokiais sudėtingiausias dalykas nes visų pirma tu turi suvokti ką autorius norėjo pasakyti nesinori jo minčių atsisakyti vis tiek turi kištis tik tiek kad būtų aišku tai vat tokiais atvejais gal būna sunkiau*

Teigiama (13, 14), kad nėra aiškios ribos, kiek galima ir reikia koreguoti tekstą, kuris nėra oficialiojo stiliaus – sprendimą turi priimti pats redaktorius. Iššūkių kelia noras ir poreikis išlaikyti teksto autentiškumą ir neperžengti tam tikros įsivaizduojamos ribos, kiek sau gali leisti kalbos redaktorius, kiek „su tavo profesija susiję“.

Kelios redaktorės kaip vieną iš savo darbo sunkumų įvardijo retai vartojamų vietovardžių paiešką ir kūrimą:

- (15) Red_7: *yra jau tas pasaulio vietovardžių žinynas bet ir jame ne viskas yra nes tu ten kažkokį kaimą turi Zimbabvėj sugalvoti irgi kaip jį parašyti kad žmogus lietuviškai suprastų ir kad dar jis turėtų būti kažkaip gal atpažįstamas jeigu kažkam kitąsyk reikės antrą kartą ten nuvažiuoti <...> redaktorius dažnai turi būti tas kūrėjas ir jeigu tu žodžio nerandi žodyne tai galvoji kad jau aš dabar turėsiu leisti sau jį ir sukurt*

Kaip matyti iš informantės atsakymo (15), informacijos apie retesnius pasaulio vietovardžius žinyuose nėra – tokiu atveju informantė teigia pati sugalvojanti, kaip vietovardį parašyti lietuviškai. Redaktorė sau kelia tikslą sukurti tokį vietovardį, kuris būtų atpažįstamas, suprantamas. Šis ir panašūs atvejai atskleidžia redaktoriaus kaip kalbos kūrėjo vaidmenį.

Apie iššūkį rašyti vietovardžių pavadinimus kalba ir redaktorė, leidėja Aira Leonidovna (2016): „yra tokie žodynai, dabar jau ir į internetą kai kurie perkelti, kur dalis tų vietovardžių surašyta. Bet daugumos pavadinimų nėra – iš kur bus visokie maži miestukai ir kaimeliai. O jeigu reikia, pvz., Belgijos bažnytkaimio, negali padėti nei *Google* vertėjo tartuvas.“ A. Leonidovna teigia, kad užduotis grožiniame tekste visus vietovardžius su-lietuvinti yra perteklinė, atkreipiamas dėmesys, kad kitose kalbose – pavyzdžiui, anglų, vokiečių – rašomos originalios vietovardžių formos (Leonidovna 2016). Sunkumų dėl pasaulio vietovardžių rašymo lietuviškai patiria ir kita tiriamoji:

- (16) Red_8: *dėl vietovardžių dabar galvoju irgi man tekę susidurti ir ir ten koks buvo Švedijos miestas buvo Bočyrka Botkyrka nėra pasaulio vietovardžių tam žinyne <...> ojezus galvoju nu kaip dabar aš čia tą Botkyrką o ją reikia viešai ten meras kažkur skaitys kokį ten pranešimą ir skambinu aš į Kalbos komisiją kol ten man irgi kol jos rado reikia skandinavisto ieškoti paskui į universitetą kažkur į Skandinavistikos katedrą ir paskui tą Botkyrką taip ir paleidom <...> paskui man ten po dienos kitos atsiunčia kad Bočyrka turi būt <...> aš viduje tai pergyvenu kad aš ten nepadariau kažko iki galo ir ir atrodo kažkas čia ne taip bus*

Tyrimo medžiaga atskleidžia, kad redaktorės, susidūrusios su sudėtingais kalbiniais atvejais, yra linkusios atkakliai ieškoti informacijos, kad būtų priimtas kalbos normas, lietuvių kalbos sistemą atitinkantis sprendimas. Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio (16), tyrimo dalyvė teigia besijaudinanti, kad jos priimtas sprendimas, iš universiteto gavus atsakymą, galiausiai pasirodė neteisingas. Taigi siekiama atitikti kalbos standartus ir tada, kai aiškus atsakymo nėra arba jį gauti sudėtinga.

Išnagrinėta interviu medžiaga apie redagavimo proceso sunkumus parodė, kad kalbos redaktorės susiduria su įvairiais kalbiniais iššūkiais. Nemaža dalis redaktorių pateikė

konkrečių sudėtingų kalbinių atvejų: esama situacijų, kai norimas pavartoti, redaktorių nuomone, tinkamas terminas ar pavadinimas nėra priimtas kaip norminis variantas – tokiu atveju redaktorės linkusios kreiptis į VLKK, diskutuoti, iškelti problemą. Matyti, kad dauguma redaktorių, susidūrusios su sudėtingais kalbiniais atvejais, ieško paramos – nori arba rasti atsakymą, arba pasitarti su VLKK darbuotojais, išgirsti jų pritarimą. Vis dėlto, dalis redaktorių ir nesulaukusios pritarimo teigia nepaisančios tuo metu galiojančių kalbos normų, jeigu joms taip atrodo teisingiau.

J. Girčienė, apibendrinama savo kalbos redaktorių tyrimą, teigia, kad „daugumai [redaktorių] esama norminimo situacija, nors ir liberalėjanti, tačiau vis tiek ribojanti naujosios leksikos variantų pasirinkimą, dažnai tampa kliūtimi rengiant komunikaciškai paveikų, adresa(n)tui tinkamiausios stilistikos tekstą“ (Girčienė 2019, 120). Pažymėtina, kad šiame straipsnyje aprašytame tyrime kalbos redaktorės išryškina šiek tiek kitokius aspektus, susijusius su terminija – teigiama, kad atitikmenys naujiesiems skoliniais yra kuriami per lėtai, naujas realijas atitinkantys pavadinimai nėra laiku sunorminami, todėl pradeda varijuoti skirtingi. Šiame tyrime kalbintos redaktorės neakcentavo, kad kliūtimi laikytų ribotą naujosios leksikos variantų pasirinkimą – kai kurios redaktorės išsakė net ir priešingą nei J. Girčienės tyrimo informančių išsakytą nuomonę: dalis šiame straipsnyje aprašyto tyrimo dalyvių nurodė, kad liberalėjanti Lietuvos kalbų politika kelia sunkumų, kartais nebelieka aiškios skirties, ką laikyti klaida.

Iššūkių redaktorėms kelia ir didėjantis darbo krūvis, tempas – kalbos redaktorės teigia neretai neturinčios laiko kokybiškai suredaguoti tekstą – tokiu atveju teigia atsirenkančios, ką taisyti, o ko – nebe. Redaguodamos grožinę literatūrą redaktorės turi apsispręsti, kiek tekstą taisyti, o kiek jį palikti autentišką – redaktorės sau kelia tikslą tekstą koreguoti tik tiek, kiek, jų požiūriu, priklauso pagal kalbos redaktoriaus profesiją. Kaip rodo tyrimo duomenys, iškyla sunkumų ir dėl retai vartojamų pasaulio vietovardžių lietuviškos rašybos – dalis redaktorių ieško pagalbos besikreipdamos į kalbininkus, dalis leidžia sau pačioms sukurti vietovardžio variantą lietuvių kalba.

3. Lietuvių kalbos norminimo vertinimas

Domėtasi, kaip informantės vertina lietuvių kalbos politiką – ar iš esmės jai pritaria, ar kvestionuoja kuriuos nors aspektus, teirautasi, kaip vertina VLKK sprendimus, ar jų laikosi, ar apskritai pritaria, kad kalba būtų norminama, kaip šią nuostatą grindžia. Tyrimo duomenys rodo, kad visos informantės pritaria, kad kalba turi būti norminama, šios idėjos nekvestionuoja, ją paaiškina remdamosi įvairiais argumentais:

(17) Red_3: *vis dar turime tarmes tai jeigu vienas kalbės savo tarme kitas kita tarme kažkoks bendras vardiklis turi būti <...> aš pasisakyčiau už tai kad būtų sunorminama kad mes turėtumėm kažkokią bendrą kalbą kuria galėtumėm skaityti ir rašyti kurią girdėtume filmuose*

(18) Red_10: *o kaip mes susišnekėtume tarpusavyje žemaitis su aukštaičiu pavyzdžiui jeigu nebūtų tos bendrinės kalbos*

Kaip matyti iš 17 pavyzdžio, išreiškiamas noras turėti visiems lietuvių kalbos vartojams bendrą kalbos variantą, pabrėžiama, kad jis turi būti girdimas viešojoje erdvėje, vartojamas kaip rašto kalba. Taip pat kaip argumentas pasitelkiamos tarmės (17, 18) – kadangi Lietuvoje esama skirtingų tarmių, jaučiamas visiems bendro kalbos varianto poreikis. Taigi matyti ryški kognityvinė nuostata – bendrinė kalba būtina, kad žmonės Lietuvoje galėtų susikalbėti. Toks kalbos norminimo ir bendrinės kalbos poreikio argumentas minimas ir kalbininkų: pasak Aldono Pupkio, „mūsų krašte tarminės kalbos nevienalytiškumą lemia dideli vidiniai tarmių skirtumai; pavyzdžiui, senukas žemaitis gali ir nesusikalbėti su koku šiaurės panevėžiškiu ar dzūku“ (Pupkis 2005, 10). Bendrinė kalba šiuo atveju matoma kaip reikalinga sėkmingai skirtingų Lietuvos regionų gyventojų komunikacijai.

Iš 19 ir 20 pavyzdžio taip pat matyti, kad viešojoje erdvėje norima girdėti sunormintą kalbą:

(19) Red_10: *man labai nepatinka kai viešojoj erdvėj yra ten tos na taip nepaisoma visiškai tos kalbos dalykų tiesiog piktybiškai ir kirčiavimas nu negi sunku išmolti ten sukirčiuoti vieną kitą žodį <...> nors kiek nu pasistengti reikėtų aš manyčiau ypač toms televizijos radijo vedėjams kurie tas privačias turi televizijas mane pykdo šiek tiek aišku aš kalbu apie viešąją kalbą <...> na būtų geriau kad būtų viešojoj erdvėj vis dėlto tvarkingesnė būtų kalba*

(20) Red_8: *yra kokios sakysim bendrinės kalbos normos ta viešoji kalba kuria visi bendraujam aš ten tikrai ne na kaip negalėčiau kad bet kaip rašykime čia ir dokumentuose ir visur vis tiek kažkokios tvarkos reikėtų laikytis nu kaip ir bet kur ar ten bet kuriam darbe kažką darai tvarkingai vis tiek sistemos laikaisi*

(21) Red_7: *vis dėlto yra ta bendrinė kalba kuri yra prestižinė kalba ir tos prestižinės kalbos jos yra ir kitose kalbose net ir toje visų labai mėgstamoje anglų kalboje taip pat yra karalienės kalba yra kasdienybės kalba kuria žmonės kalba virtuvėje prie vyno taurės ar tiesiog darbe vieni su kitais bendraudami*

19 pavyzdyje ryškus jausminis informantės nuostatų komponentas: viešojoje erdvėje – televizijoje, radijuje – pasigendama taisyklingo kirčiavimo ir toks kalbos normų nepaisymas informantę pykdo, netaisyklinga kalba stebimasi. Teigiama, kad viešojoje erdvėje kalbantys žmonės turi įdėti pastangų ir pasistengti – pasimokyti kirčiuoti pagal kalbos normas ir pan. Taip pat pabrėžiama (19, 20), kad viešai girdima kalba turi būti tvarkinga, t. y. atitikti kalbos sistemą. Informančių nuostatų (19, 20, 21) sutampa su tyrėjų aprašyta bendrinės kalbos prestižo idėja. Kaip teigia M. Ramonienė, „daugelis kalbinių nuostatų tyrimų rodo, kad skirtingo prestižo kalbiniais kodams skiriama skirtinga komunikacinė erdvė. Tipiška, kad standartiniai variantai asocijuojami su viešąja aplinka, su oficialiomis situacijomis, o tarmės ar kiti vernakulai vertinami kaip tinkami tik neviešai, neoficialiai komunikacijai“ (Ramonienė 2013, 7). Kalbintos informantės išryškina bendrinės kalbos vartojimo poreikį viešojoje erdvėje, šiam kalbos variantui priskiriamas didžiausias prestižas.

Tiriamoji, dirbanti miesto savivaldybės kalbos tvarkytoja (22), taip pat pasisako, kad viešuosius užrašus, reklamas nori matyti taisyklingas – norima užkirsti kelią galimoms gramatinėms klaidoms, netvarkingam tekstui:

(22) Red_8: *aš galvoju jeigu niekas visiškai paleista sakysim nebūna čia kas prižiūri šiek tiek ir nu tokia sava eiga sakysim nereikia čia derinti tų projektų reklamos ką jie nori tą kabina gal nu kažkokio stabdžio reikia vis dėlto ir nu tikrai būna su elementariom klaidom su nu ne taip žodžiai parašyti ir praleistos raidės ten kokios atsitiktiniai dalykai gal šiek tiek pristabdyti nu kažkiek*

T: *anglų kalbos veržimasi*

Red_8: *ir šiaip klaidas gramatinės klaidas*

Matyti kognityvinis nuostatų komponentas – kalbos negalima paleisti vystytis sava eiga, jai reikalinga priežiūra. Kitos informantės išsako panašias nuostatas dėl lietuvių bendrinės kalbos priežiūros:

(23) Red_5: *tas norminimas yra tai manau kad čia yra normalu nes reikia turėti galvoj tokį dalyką kad mūsų bendrinė kalba yra labai jauna mes negalim lygintis nei su anglų su didžiosiomis kalbomis anglų prancūzų ispanų kurių bendrinėm kalbom jau yra ten keli šimtai metų ir tos normos jau savaime yra susiklostę mūsų bendrinei kalbai yra šimtas metų su trupučiu mums visiems ji yra išmoktinė tai iš šalies tam tikros priežiūros na gal ne ta puoselėjimo prasme bet būtent na to sutarimo kad kas yra bendrinės kalbos norma kas nėra bendrinės kalbos norma tai tokio sutarimo aš manau kad reikia*

Kaip ir ankstesniuose pavyzdžiuose, pritariama kalbos norminimo idėjai, teigiama, kad priežiūros kalbai reikia dėl to, kad bendrinė kalba kalbėtojams yra „išmoktinė“. Taip pat argumentuojama, kad lietuvių kalbai priežiūros reikia ir todėl, kad bendrinė lietuvių kalba yra palyginti jauna, t. y. kalbos normos nėra tokios įsitvirtinusios ir nusistovėjusios kaip kitų didžiųjų šalių kalbų. Ryškus kognityvinis nuostatų komponentas – jauna bendrinė kalba laikoma nepakankamai tvirta, kad galėtų sėkmingai gyvuoti be priežiūros.

Tyrimo medžiaga rodo, kad kalbos priežiūros reikalingumas ne tik nekvestionuojamas, bet ir matoma pozityvių kalbos pokyčių, kuriuos, kaip teigiama, atnešė įdėtos didelės pastangos:

(24) Red_6: *gal tiktai nu gal tokie periodai būna kad atrodo tų grėsmių yra bet kai pasiklausai <...> besišnekančių žmonių tai man atrodo kad ta kalba tikrai gražesnė ir tas įdirbis čia kiek dešimtmečių prabėgo man atrodo čia kad ir kaip būtų požiūris toks gan sarkastiškas tos net nežinau priežiūros kokia čia ar inspektavimo tos įstaigos bet man atrodo kad jie padarė didelį darbą ir yra efektas ir yra mokyklų ir mokytojų kurie tikrai labai daug jėgų ir pastangų deda ir ta kalba tikrai keičiasi aišku visų žmonių nepakeisi bet visais laikais taip buvo jau nepadarysi šimtu procentų kad visi šnekėtų kultūringai ir žinotų kada kaip ir kur tas mintis dėstyti čia toks procesinis dalykas*

Svarbus vaidmuo pozityviai kalbos kaitai priskiriamos kalbos priežiūros įstaigoms, mokykloms, mokytojams, teigiama, kad kalba tapo gražesnė. Kalbos taisyklingumas

gretinamas su kultūringumu – matyti, kad bendrinei kalbos atmainai priskiriamas aukštas prestižas.

Pažymėtina, kad informantės pabrėžia skirtį tarp viešosios – bendrinės – ir privačios, buitinės kalbos, kuri nėra ir neturi būti prižiūrima. Ryškiai atskiriamos sritys, kuriose bendrinė kalba turi būti vartojama, o kuriose kalbėtojas gali jaustis laisvai:

(25) Red_8: *kiek įmanoma viešoj kalboj teisės aktuose tai turėtų būti tvarka o tos tarpusavio bendravimo tikrai gi niekas nei anksčiau nei dabar nereglementuoja ir pasijuokia ir šneka visaip ir žargonu būna būtų nenatūralu jeigu šiaip tikrai kažkokį kažkoks būtų sakysim rėmuose tas bendravimas*

(26) Red_10: *aš manau kad mes per daug lendam į buitinę kalbą kišamės į na bandom čia aiškinti kad kaip sako žmonės oi oi aš nemoku kalbėti nu kaip tu nemoki tu moki kalbėt ir kalbėk sau jeigu tu buitiskai kalbi čia ar su draugais ar dar kur nors bet viešojoj vis dėlto aš norėčiau kad būtų paisoma tos kalbos taisyklių šiokių tokių*

Tyrimo dalyvės teigia, kad privačioji kalba nėra reglamentuojama, pažymima, kad privatūs pokalbiai turi būti natūralūs (25), pašnekovai neturi jaudintis dėl savo kalbos (26). Baimę padaryti kalbos klaidą privačiame pokalbyje, išmanymo apie viešosios ir privačiosios kalbos skirtį trūkumą informantės kildina iš švietimo sistemos (27, 28):

(27) Red_6: *ko gero kad mokykloj gal ir reikėtų akcentuoti šituos dalykus kad vienaip tu šneki su draugais o visai kitaip yra kitose erdvėse*

(28) Red_5: *žmonės gal neskiria tos privačios erdvės ir viešos erdvės tai viešojoj erdvėj jeigu tu kalbi susirinkime kokiam nors ar ten per radiją per televiziją taip reikia stengtis jau kiek ten tu gali kalbėt bendrine kalba bet laisvai ten kažkokioj neoficialioj aplinkoj atsiprašinėti kad aš čia klaidų padarysiu nu man tai atrodo juokinga gal čia šaknys vis dėlto bus mokykloje kad ten nėra sudedami akcentai kaip kur kada gali kalbėti*

Kaip buvo minėta, iš interviu medžiagos matyti, kad didžioji tiriamųjų dalis pritaria kalbos norminimo idėjai, mano, kad kalbą reikia prižiūrėti, Lietuvos kalbų politikos iš esmės nekvestionuoja, tačiau dalis informančių įvardija kai kuriuos kalbų politikos aspektus, kurie, jų požiūriu, yra kritikuotini, koreguotini:

(29) Red_2: *aš tai esu už tai kad tą kalbą peržiūrėt karts nuo karto įvairias tas taisykles bet man tai atrodo kad tarkim tą pagal mūsų Valstybinę lietuvių kalbos komisiją kartais gal per dažnai jau įveda kažkokius naujus terminus arba ten kažką žinot galėjai vartoti o paskui nebegali vartoti ir panašiai tai ir šiaip gal trūksta to švietimo ar kažkokių ten tų naujovių viešinimo nes kartais tu ten redaguoji redaguoji o paskui sužinai kad kažkokia naujovė atsirado nėra gal nu taip tu gali tikrintis VLKK šitą suprantu bet tiesiog nėra gal šiaip skelbiama labai nėra bent tai bendruomenei tarkim redaktoriui jeigu ne kad pats turi tikrintis o kažkas tau*

Informantės teigimu (29), stinga nuoseklumo, nauji terminai ar taisyklės įvedami netikėtai, informantė teigia nespėjanti sekti kalbos naujienų. Nors ir teigia pritarianti,

kad kalba būtų prižiūrima, tiriamoji pasigenda informacijos apie VLKK sprendimus – dėl šios priežasties, tiriamosios teigimu, redaguodama patiria papildomų sunkumų. Pasak informantės, kartais dėl nuolat kintančių ir liberalėjančių kalbos taisyklių tampa sudėtinga priimti sprendimus, nebesititikima savo turimomis kalbinėmis žiniomis:

(30) Red_2: *nežinau ta skyryba tai jo pavyzdžiui yra atlaisvinta ir net labai ir kartais tiesiog yra sunku nuspręsti tarkim dėti kablelį ar ne ir ten nu čia ypač su tais kableliais sakyčiau dėti kablelį ar nebedėti nes gali ten tarkim nu nežinau tą pačią redaguoti knygą ar ne tu redaguoji redaguoji pavyzdžiui nededi ir paskui iš to tokio užsigalvojimo skaitymo skaitymo skaitymo padedi tada supranti kad ta tavo skyryba nebėra nuosekli nu gal kaip nors nu nežinau aš tai gal būčiau už tai kad būtų tokios šiek tiek griežtesnės taisyklės*

Taigi informantė aiškina (30), kad griežtesnės taisyklės padėtų darbą atlikti sklandžiau, liktų mažiau neaiškumų. Pastebėtina, kad griežtesnės taisyklės iš tiesų palengvintų kalbos redaktoriaus darbą – sumažėtų situacijų, kai pats redaktorius turi apsispręsti, savarankiškai priimti sprendimą. Matyti, kad tiriamoji yra įpratusi vadovautis kalbos normomis, atsakymų ieškoti taisyklėse, VLKK nutarimuose. Atsiskleidžia kognityvinis nuostatų komponentas, kad kalbos normos turi būti oficialiai įteisintos, užrašytos. Panašių pastebėjimų išsako ir daugiau tiriamųjų:

(31) Red_10: *man nepatinka kad žiūrėkit išmokom angliškus pavadinimus kompiuterio tiesa kaip elgtis visokios ten nuorodos išmokom angliškai atėjo o paskui po kelių metų staiga pakeitė lietuvišku <...> žmonės aišku supyko užtat kad juos nu daryk iš karto tada iš karto įvesk lietuviškus tuos pavadinimus ir niekas nepyks kaip prancūzai padarė prancūzai neturi žodžio kompiuteris jie turi savo žodį prancūzišką <...> yra gal per mažai pajėgų kalbininkų kad apimtų viską iš tikrųjų terminų kūrėjų labai nedaug niekas nesistengia kurti tai gal užtai taip išeina bet kas jau sukurta ir jau ilgai egzistuoja mano galva tai keisti nereikia*

Iš 31 pavyzdžio matyti, kad tiriamoji taip pat nepritaria staigiems kalbos vartotojams jau įprastų terminų pokyčiams. Teigiama, kad to, kas jau ilgai gyvuoja kalboje, keisti nereikėtų. Informantės teigimu, natūralu, kad eiliniai kalbos vartotojai pyksta dėl tokių staigių, dirbtinų pokyčių. Matyti, kad informantė nėra nusiteikusi prieš kalbos priežiūrą – ji pritaria kalbos norminimui, tik norėtų, kad jis vyktų nuosekliau, sklandžiau. Kartu bandoma šią situaciją paaiškinti – svarstoma, kad tokie nesklandumai, ko gero, atsiranda dėl kalbininkų pajėgų trūkumo.

Dar vienas Lietuvos kalbų politikos aspektas, susilaukęs tyrimo dalyvių kritikos – kalbos purizmas. Dalis informančių teigia manančios, kad lietuvių kalba yra gryninama per stipriai:

(32) Red_2: *kaip tik manau kad kartais ta jau mūsų Lietuvių kalbos komisija per daug viską lietuvinu nu pavyzdžiui tas pats smūtis yra o pas mus liepia vartoti glotnutis Lietuvių kalbos komisija bet tarkim paprastam žmogui kuris nėra kalbininkas nuėjus ten nežinau į kavinę ir pamačius glotnutis tai gal ir nu tikrai nebūtų aišku kas tai yra*

(33) Red_10: *dėl grynumo mes esame žinoma puristai mes persistengiam man atrodo dėl to grynumo galima būtų įsileisti ten ir tokių nu žodelių kaip ir žargonų <...> yra labai visokių įdomių dalykų žargone sukuria jaunimas ypač tokių visai neblogų žodžių tai kodėl jų neįsileidus tuo labiau kad žargonas labai greitai keičiasi ir nieko blogo tai kalbai nepadarytų aš tikrai sakyčiau ją reiktų gryninti aišku prižiūrėti ją reikia bet nereikėtų mano galva taip puristiškai į viską žiūrėti*

Informantės teigia, kad grynindami kalbą kalbininkai kartais persistengia. Kaip matyti iš 32 pavyzdžio, tiriamoji teigia, kad, jos manymu, lietuviški naujadarai kartais gali klaidinti kalbos vartotoją. 33 pavyzdyje redaktorė taip pat prideda mananti, kad per daug gryninti kalbos nereikėtų ir todėl, kad tokie reiškiniai kaip žargonas kalbai grėsmės nekeltų – galima numanyti, kad informantė pritaria tik tų kalbos reiškinų ribojimui, kurie kalbai galėtų kelti grėsmę.

Tyrimo dalyvių teirautasi, ar visada atsižvelgia į VLKK sprendimus:

(34) Red_1: *man iš tikrųjų atrodo kad dalis galbūt kalbos normų yra protu suvokiamos ir pagrįstos bet dalis kalbos normų ir tam tikrų reikalavimų man pačiai yra nesuprantami ir tokiu atveju labai sunku ginti tiesą kuria tu netiki pavyzdžiui elementarus atvejis žodis žingeidus kuris dėl man nesuvokiamų priežasčių išbrauktas iš žodyno ir jį siūloma keisti žodžiu smalsus praktiškai turbūt 90 procentų žmonių su kuriais tenka dirbti jeigu ne daugiau pasakys kad tai yra du skirtingi žodžiai turintys labai skirtingas prasmes žodis žingeidus visiems yra suprantamas todėl būna kad mes jį paliekam ir vartojam*

(35) Red_3: *aš asmeniškai tai daug ką kvestionuoju ir pastaraisiais metais nežinau ar čia dėl to kad atsirado daugiau patirties ar čia pasikeitė kažkokia jų [VLKK] vidaus politika aš retai gaunu atsakymą tokį kokį man reikia tarkim jeigu parašau naują užklausą o ne ieškau tai vis tiek galiausiai tas sprendimas gula ant mano pečių jeigu redaguoju knygas tai aš labiau laisvai žiūriu ir vadovaujuosi daugiau dar kitais šaltiniais*

(36) Red_4: *visada redaguodama stengiuosi pažiūrėti skaitytojo akimis ir vis dėlto tikrai kartais už normą yra svarbiau kad skaitytojas jaustųsi patogiai skaitydamas negerai yra kai skaitytojas skaito ir žino kad tą žodį įdėjo kalbos redaktorius*

Informančių teigimu, esama situacijų, kai VLKK sprendimai kvestionuojami. Teigiama (34), kad kai kurios kalbos normos informantėi nesuprantamos – tokiais atvejais informantė linkusi į normas neatsižvelgti. Matyti, kad dažnu atveju jausminis ir kognityvinis informančių kalbinių nuostatų komponentai sutampa su elgsena. Taip pat pastebima (35), kad kai kuriais atvejais ir po konsultacijos su VLKK darbuotojais sprendimą turi priimti pati informantė, nes reikiamo atsakymo nesulaukia. Teigiama (36), kad į kalbos normas stengiamasi žvelgti išmintingai, kad tekstas neatrodytų dirbtinai pataisytas. Svarbu paminėti, kad VLKK puslapyje pateiktame straipsnyje taip pat pabrėžiama, kad „[Kalbos] komisija nėra represinė struktūra, per prievartą primetanti kalbos normas. Ji nėra atsakinga

už tuos kalbos redaktorius ar kitokios kompetencijos kalbos administratorius, kurie jos patarimais vadovaujasi kaip įsakymais arba nesugeba atskirti kalbos klaidų nuo savitų minties raiškos priemonių“ (VLKK, 2011). Presuponuojama, kad redaktorius ar teksto autorius turi pats įvertinti ir spręsti, kaip naudotis VLKK patarimais, atsižvelgdamas į kontekstą, stilių.

Taigi tyrimo duomenys rodo, kad visos informantės pritaria kalbos norminimo idėjai, jos nekvestionuoja, pateikiama įvairių argumentų šiai nuostatai pagrįsti. Redaktorės mano, kad reikalingas bendras kalbos variantas, kurį norima girdėti viešojoje erdvėje, vartoti kaip rašto kalbą. Išryškėja kognityvinis nuostatų komponentas – bendrinė kalba yra reikalinga, kad žmonės galėtų sėkmingai susikalbėti. Taip pat ryškus ir jausminis nuostatų komponentas – dalis informančių teigia, kad viešojoje erdvėje girdimas kalbos normų nepaisymas erzina, sukelia nemalonių emocijų. Išreiškiamas noras viešąją kalbą matyti tvarkingą, bendrinei kalbai priskiriamas didžiausias prestižas. Kaip ir minėta, moksliniai kalbos tyrimai rodo, kad toks bendrinės kalbos vertinimas yra tipiškas. Ryški daugumos informančių kognityvinė nuostata, kad kalba negali sėkmingai vystytis savarankiškai, jai reikalinga nuolatinė priežiūra – kaip vienas iš argumentų pateikiama kognityvinė nuostata, kad jauna bendrinė kalba yra dar nepakankamai tvirta, ją gali paveikti kitos kalbos ir pan.

Dalis tyrimo dalyvių mato kalboje atsirandančių teigiamų pokyčių – išryškėja kognityvinė nuostata, kad dėl kalbos reikia stengtis, įdėti pastangų, kad ji būtų turtinama. Iš informančių atsakymų matyti pabrėžiama aiški skirtis tarp viešosios ir privačiosios kalbos – laikomasi nuostatos, kad viešoji kalba turi būti sunorminta ir tvarkinga, tačiau pažymima, kad privačiame pokalbyje pašnekovai neturi jaudintis dėl galimų kalbos klaidų, matomas poreikis kalbėtojus šia tema labiau šviesti, kad jau mokykloje būtų pabrėžiama, kokia kalba yra reglamentuojama, o kokia – ne.

Nors kalbos priežiūros idėjos informantės nekvestionuoja, kai kuriems kalbų politikos aspektams išsakoma kritika. Tyrimo dalyvėms kalbų politikoje stinga nuoseklumo, teigiama, kad nauji terminai ar taisyklės kartais įvedami pernelyg dirbtinai, staigiai. Dalis informančių teigia norinčios griežtesnių kalbos taisyklių, nes tai palengvintų jų darbą. Ryški kognityvinė nuostata, kad kalbos normos, taisyklės turi būti oficialiai užrašytos, ieškoma paramos, informantės įpratusios rasti aiškius atsakymus. Dalis informančių laikosi nuostatos, kad lietuvių kalba gryninama per stipriai, taip pat mano, kad to, kas jau ilgai gyvuoja kalboje, keisti nereikėtų. Tyrimo dalyvės kai kuriuos VLKK sprendimus kvestionuoja – į nutarimus neatsižvelgiama tais atvejais, kai informantėms sprendimas atrodo nelogiškas, jų neįtikina, kitą terminą ar pavadinimą mato kaip tikslesnį, labiau įprastą vartotojams. Matyti, kad elgsenos nuostatų komponentas dažnu atveju atitinka tyrimo dalyvių jausmines ir kognityvines nuostatas.

4. Teksto redagavimo svarba ir motyvacija

Redaktorių klausta, dėl kokių pagrindinių priežasčių joms apskritai atrodo svarbu tekstus redaguoti, ką tekstuose sutvarkyti atrodo svarbiausia ir kodėl, nagrinėta, ar redaktorės savo darbą laiko prasmingu. Kaip teigia rašytojas Andrius Jakučiūnas, „redaktoriaus tikslas –

ne pritempti tekstą prie VLKK taisyklių, bet padaryti jį sklandesnį, aiškesnį, t. y. padėti atskleisti autorinio teksto privalumus ir stiprybes, o ne atvirksčiai“ (Jakučiūnas 2020). Tiriamųjų teirautasi, kaip jos pačios įvardytų, kodėl ir ką tekste sutvarkyti svarbiausia, kaip aiškina savo darbo esmę. Dauguma redaktorių, kaip ir minėta A. Jakučiūno, įvardijo būtent teksto sklandumo, aiškumo svarbą:

(37) Red_1: *man taip pat yra labai svarbi kalbos stilistinė raiška tarkim kad nesikartotų nuolatos tie patys žodžiai kad nebūtų kažkokie labai susukti išsireiškimai kurie skaitytoją privers skaityti penkiolika kartų kol jis supras mintį mano darbas yra padaryti skaitytojui tekstą kiek įmanoma lengviau įsisavinamą*

(38) Red_1: *pirmą kartą skaitydama tekstą stengiuosi sužiūrėti visas tas būtent kalbos normas nosines kablelius būtent tą visą pagrindinę struktūrą aišku jeigu iš karto užkliūva kažkokie vadinamieji nonsensai logikos klaidos minties nutrūkimas tai irgi iškart pasižymi sau kažkur šone tada kai jau tą tekstą apšivalai kaip aš sakau iki to skaitomo lygio kokį šiaip jau tikėtumeisi gauti tada jau dirbi su tuo savo apvalytu tekstu ir jau tada jį tobulini ieškai būtent tų stilistinių sprendimų stebi kurie žodžiai kartojasi gal kažkokios konstrukcijos yra įkyrios*

Pažymima (37), kad redaguoti tekstą svarbu dėl skaitytojo – kad jam skaityti būtų patogiu, kad tekstą suprastų iš karto, kuo paprasčiau. Teigiama (38), kad svarbu ištaisyti logikos klaidas, neaiškias mintis, taip pat panaikinti pasikartojimus. Pabrėžiama, kad tekstas visų pirma sutvarkomas „iki skaitomo lygio“ – informantės teigimu, būtent tokį tekstą ji tikėtusi gauti iš autoriaus. Pasak A. Jakučiūno, „[n]emaža knygų dalis, palikus autoredakciją, būtų nepaskaitomos, neaiškios arba (dar dažniau) neatskleidusios potencialo, neišsipildžiusios“ (Jakučiūnas 2020). Kitos redaktorės taip pat laikosi nuostatos, kad tekstas visų pirma turi būti logiškas ir aiškus:

(39) Red_4: *be abejo yra vertybė išlaikyti autentiškumą kad nejaustų skaitytojas kad tai dirbo kalbos redaktorius bet kartais reikia rasti aukso vidurį ir kartais ir su logika turim ane kažkokių ten tokių nesusipratimų ir su sakinio struktūra ir kai to sakinio tas autorius neleidžia judinti nu tai tiesiog irgi nėra gerai*

(40) Red_7: *būna tikrai tokių dalykų kur tau reikia daug ką sutvarkyti ir kaip mes kartais su kolegėm juokaudavom na kai va čia jau maždaug mes čia viską iškuopėm tai ir tas žmogus visai protingesnis atrodo [juokiasi] tai kai kam atrodo kad galbūt šita profesija yra nereikalinga tai aš manau kad dabar ypač ji yra reikalinga ir dabar kuo daugiau rašoma tuo daugiau turėtų būti ir to pirmojo skaitytojo akimis visas peržiūrima ir turėtų pereiti tą redaktoriaus filtrą tai kas yra leidžiama į viešumą <...> kas yra parašyta juodu ant balto tai neturėtų būti parašyta bet kaip*

Kaip matyti iš 39 pavyzdžio, susiduriama su tekstais, stokojančiais logikos, sklandžios sakinio struktūros. Pabrėžiama, kad teksto autentiškumas yra laikomas vertybe, tačiau visų pirma tekstas turi būti aiškiai suvokiamas skaitytojui. Pusiau juokais pažymima (40), kad suredagavus kalbą ir pats kalbėtojas atrodo protingesnis. Informantė teigia (40) matanti

kalbos redaktoriaus profesijos reikalingumą, pažymima pirmojo atidaus teksto skaitytojo svarba. Informantė laikosi nuostatos, kad viešojoje erdvėje girdimas ar raštu parašytas tekstas turi būti taisyklingas, sklandus.

Dar viena kalbinta informantė taip pat teigia jaučianti savo darbo prasmę – nori, kad skaitytojui tekstas būtų suprantamas, jaučiasi padedanti, daranti gerą darbą (41, 42):

(41) Red_8: *tenka redaguoti atsakymus į skundus į Seimo kontrolieriaus ten kokius paklausimus tai kartais va pavyzdžiui žmogui atsakom dėl kažkokių nu tikrai jam opių problemų ir aš galvoju ar tas žmogus supras ten septynių aukštų sakiny su didžiausia preambule kurioje išvardyta įstatymai Vyriausybės nutarimai eina eina eina tas sakiny iki lapo galo į kitą nusitęsia ir paskui ten kažką bandoma prie prie jo problemos nu susieti tai vėl aš galvoju kaip čia išverst į žmonių kalbą ir kaip padaryt kad jam būtų suprantama*

(42) Red_8: *patinka aš nesiguodžiu kad ten kartais tikrai sunku akys jau net gelia viduj obuolius akys pavargę bet nu aš vis tiek galvoju kad aš darau gerą darbą nu kažkam padedu kad tai turi prasmę*

Tiriamosios pasakoja (41, 42), kad tvarkomuose dalykiniuose tekstuose joms atrodo svarbu pataisyti sudėtingas, neaiškias sakinių konstrukcijas, tekstą suredaguoti taip, kad skaitytojas suprastų jo esmę – tiriamosios teigia jaučianti savo darbo prasmę, nepaisant to, kad dirbti kartais būna sunku.

Pastebima, kad lietuvių kalboje atsiranda tam tikrų pasikartojančių frazių, kurias informantė įvardija kaip būdingas reklamai, kaip mados dalyką – informantės teigimu, kad tokias frazes yra svarbu keisti, redaguoti:

(43) Red_6: *aš dažniausiai man atrodo kišuosi tada kai labai dažnai kartojasi viena ir ta pati frazė bet man atrodo čia yra mados dalykas gal laikui bėgant keisis nes persidavė į kalbą daug marketinginių tų triukų kai yra kažkokia prekė koduojama ir kartojama visokiais būdais lygiai vienodai taip pat tai va šie dalykai gal nu erzina labiau negu kad bet taip jau yra kiek gali tiek pakeiti*

Ryškus informantės jausminis nuostatų komponentas – pasikartojančios iš reklamų į kalbą ateinančios frazės informantę erzina (43). Jausminis nuostatų komponentas šiuo atveju atitinka ir elgseną – tiriamoji teigia besistengianti tokius kalbos dalykus keisti, taisyti.

Dar viena informantė, klausiamą apie teksto redagavimo svarbą, teigia labiau mėgstanti įvardyti, kad tekstą ne taiso, o patikslina (44). Dalis tyrimo dalyvių pabrėžia, kad joms svarbiausia atrodo padėti autoriui arba vertėjui patikslinti tekstą, pasiūlyti tinkamesnių žodžių (44, 45):

(44) Red_6: *man net nepatinka sakyt kad aš tekstą taisau aš jo netaisau aš jį patikslinu kiek galiu ir jeigu autorius mano kad jo mintis geresnė jis gali taisyti atgal <...> tu tiesiog prisidedi tuo kad galvoji kad taip bus skambiau geriau vientisesnis tekstas čia iš tos pusės nu ir patikslini ten tuos visokius dalykus kur tiesiog bendresni dalykai kad nebūtų bet kaip parašyta*

(45) Red_10: *su vertėju tai kiekvieną žodį aptari kuris tau pasiūlai visada tokių aš pavyzdžiui daug pasiūlau žodžių kurie galbūt tikslesni būtų arba kelis variantus pasiūlau vertėja pati pasirenka paima arba nepaima arba savo palieka ar paima mano na žodžiu va tokių bet bendradarbiavimas būtinai visais klausimais aišku grožinėj literatūroj tai stengiesi kokį nors šmaikštesnį tikslesnį žodį pasiūlyti kad skaitytojui būtų maloniau nes abiejų tikslas toks kad skaitytojui tiktų ir patiktų*

Pasak Ritos Urnėžiūtės, „redaktorius turėtų būti išsilavinęs, išmintingas, kūrybingas autorius ar vertėjo pagalbininkas“ (Buidovaitė 2011). Matyti, tokia nuostata stengiasi remtis cituotos informantės (44, 45) – tiriamųjų teigimu, bendradarbiaudamos su autoriu mi arba vertėju, jos norimus dalykus patikslina, pakoreguoja, tačiau autoriui ar vertėjui palieka galimybę rinktis ir kitokį variantą.

Tyrimo dalyvės, klausos, kodėl joms atrodo svarbu tekstus redaguoti, ar savo darbą laiko prasmingu, pabrėžė teksto sklandumo ir aiškumo svarbą. Redaktorės teigia visų pirma sutvarkančios formalius teksto dalykus – gramatiką, korektūros klaidas, skyrybą – tačiau labiausiai kaip savo darbo prasmę ir tikslą pabrėžė būtent teksto sklandumą. Pažymima, kad redaguojant visada mąstoma apie skaitytoją – kad tekstą skaityti jam būtų kuo maloniau, paprasčiau. Siekiama ištaisyti logikos klaidas, betikslius pasikartojimus. Redaktorės teigia matančios savo darbo prasmę – pažymima pirmojo atidaus teksto skaitytojo svarba, redaktorės jaučia darančios gerą darbą. Pabrėžiama, kad dalykinių tekstų be redaktorių pagalbos skaitytojai gali ir nesuprasti. Taip pat pažymima, kad dirbti dėl didelio krūvio kartais būna sunku, tačiau redaktoriaus darbo prasmę vis tiek matoma. Dalis informančių laikosi nuostatos, kad redaktorius yra autorius ar vertėjo patarėjas, pagalbininkas. Savo pagrindine užduotimi redaktorės laiko poreikį tekstą patikslinti, parinkti taiklesnį žodžių, padailinti teksto stilių. Pabrėžiama bendradarbiavimo su vertėju ar autoriu svarba.

5. Išvados

Nustatyta, kad kalbos redaktorės redaguodamos susiduria su įvairiais kalbiniais iššūkiais. Esama situacijų, kai redaktorių norimas pavartoti terminas nėra oficialiai priimtas kaip norminis variantas, tačiau redaktorės dėl turimos darbo patirties nuspėja, kad anksčiau ar vėliau terminas bus priimtas kaip vartotinas. Tokiais atvejais dauguma redaktorių kreipiasi į VLKK, diskutuoja, iškelia problemą. Matyti, kad dažnu atveju norima išgirsti VLKK palaikymą, pritarimą – kalbos redaktorės įpratusios vadovautis kalbos norma. Tačiau ir negavusios pritarimo, redaktorės yra linkusios vadovautis savo nuostatomis ir nepaisyti tuo metu galiojančių bendrinės kalbos normų, jeigu jų sprendimas joms atrodo geresnis.

Tyrimo dalyvės išryškino spartesnio terminijos ir naujųjų skolinių norminimo poreikį – redaguojamame tekste prireikus pavartoti dar nesunormintą naujos realijos pavadinimą ar naująjį skolinį kalbos redaktorės neretai negauna atsakymo, pastebi nuoseklumo stoką. Skirtingų sinonimiškai vartojamų variantų atsiradimas informantėms neatrodo priimtinas, kadangi varijuojantys terminai gali klaidinti skaitytoją.

Dalis tyrimo dalyvių pastebi kalbų politikos lietuvių kalbos norminimo atžvilgiu liberalėjimą ir tai laiko savo darbo iššūkiu – pasak informančių, kartais tampa sunku apsispręsti, ką laikyti klaida, o ko ne, sunku sekti kalbines naujienas. Matyti, kad kai kurios redaktorės yra įpratusios ieškoti paramos, vadovautis kalbos norma.

Ištirta, kad visos tyrimo dalyvės pritaria kalbos norminimo idėjai ir jos nekvestionuoja. Pateikiama įvairių argumentų, kodėl kalbos norminimas yra reikalingas – ryškus kognityvinis kalbinių nuostatų komponentas, kad reikalingas visiems lietuvių kalbos kalbėtojams bendras kalbos variantas, bendrinė kalba reikalinga tam, kad žmonės sėkmingai susikalbėtų. Išryškėja ir jausminis komponentas – dalį informančių kalbos normų nepaisymas viešojoje erdvėje erzina, išreiškiamas nuostata, kad viešoji kalba turi būti tvarkinga, taisyklinga, bendrinei kalbai priskiriamas aukštas prestižas. Kaip dar vienas lietuvių kalbos priežiūros argumentas pateikiamas lietuvių bendrinės kalbos jaunumas – laikomasi kognityvinės nuostatos, kad jauna bendrinė kalba yra nepakankamai tvirta atlaikyti grėsmes ir vystytis savarankiškai. Informančių atsakymuose pabrėžiama ryški privačiosios ir viešosios kalbos skirtis – pažymima, kad privačiame pokalbyje kalbėtojas turi jaustis laisvai, negalvoti apie kalbos normas, nesijaudinti dėl galimų klaidų. Matyti, kad elgsenos nuostatų komponentas dažnu atveju atitinka tyrimo dalyvių jausmines ir kognityvines nuostatas.

Tyrimo informantės išsako kritiką kai kuriems kalbų politikos aspektams. Daliai informančių trūksta kalbų politikos nuoseklumo, kritikuojamas pernelyg griežtas kalbos gryninimas. Kvestionuojami kai kurie VLKK sprendimai – į juos didesnė dalis informančių neatsižvelgia, kai sprendimai joms pasirodo nelogiški, neįtikina ar atrodo dirbtiniai.

Tyrimo dalyvės, klausiamos apie redagavimo svarbą, pabrėžia teksto sklandumo ir aiškumo poreikį. Redaguojant tekstą mąstoma apie skaitytoją – siekiama, kad tekstas jam nekeltų vargo, būtų lengvai suprantamas. Po formalių taisyčių (gramatika, skyryba, korektūros klaidos) iš teksto pašalinti logikos klaidas, pasikartojimus ir tekstą padaryti sklandų redaktorėms atrodo svarbiausia. Redaktorės teigia jaučiančios savo darbo prasmę. Taip pat dalis tyrimo dalyvių pažymi, kad jų pagrindinė užduotis yra tekstą patikslinti, parinkti taiklesnį žodžių – būti autoriaus ar vertėju pagalbininku. Pažymėtina ir tai, kad jos vertina save kaip prisidedančias prie kalbos kūrimo.

Ateityje būtų vertinga tyrimą pakartoti taikant ir kitus metodus, taip pat su didesne tiriamųjų intimi. Atliktas kalbos redaktorių iššūkių, kalbinių nuostatų ir motyvacijos tyrimas gali būti įdomus ir naudingas tolimesniems tyrimams, Lietuvos kalbų politikos formuotojams, (kalbos) redaktoriams, taip pat kitiems su kalba glaudžiai susijusių profesijų specialistams: žurnalistams, televizijos ir radijo laidų vedėjams, rašytojams, lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams. Tyrimas gali padėti sukurti dialogą ar paskatinti tolimesnes diskusijas tarp kalbos politikos formuotojų, vykdytojų ir kalbos vartotojų.

Literatūra

- Buidovaitė, Kristina. 2011. *Rita Urnėžiūtė. „Yra redaktorių, kurių pavardė knygos metrikoje – tarsi kokybės ženklas“*. Portalas www.bernardinai.lt. Prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/2011-04-11-rita-urneziute-yra-redaktoriu-kuriu-pavarde-knygos-metrikoje-tarsi-kokybes-zenklas/> (žiūrėta 2021 03 16).
- Cooper, Robert. 1989. *Language planning and social change*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Gaižauskaitė, Inga. 2020. Kalbos redaktorių visumos Lietuvoje paieškos. *Lituanistica* 1, 37–45.
- Gaižauskaitė, Inga, Valavičienė, Natalija. 2016. *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
- Garrett, Peter. 2010. *Attitudes to Language*. New York: Cambridge University Press.
- Girčienė, Jurgita. 2005. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Girčienė, Jurgita. 2019. Redaktorių nuostatos: demokratijos poreikis. *Lituanistica* 2, 113–123.
- Girčienė, Jurgita. 2020. Tarp rankraščio ir knygos: redaktoriaus funkcijos. *Knygotyra* 75, 124–140.
- Holmes, Janet. 2013. *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Pearson.
- Jakučiūnas, Andrius. 2020. *Jūsų geriausias draugas redaktorius*. Portalas www.15min.lt. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/andrius-jakuciuonas-jusu-geriausias-draugas-redaktorius-285-1312744> (žiūrėta 2021 03 15).
- Jankauskaitė, Eglė. 2021. Kalba ir galia. Kalbos redaktorių savimonė ir vaidmuo kalbos standartizavimo lauke. *Darbai ir dienos* 75, 47–62.
- Kristiansen, Tore, Coupland, Nikolas, (Eds.). 2011. *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus Press.
- Leonidovna, Aira. 2016. *Lietuvių kalbos redaktoriai – fucking nacionalizmo įkaltai*. www.satennai.lt. Prieiga internetu: <http://www.satennai.lt/2016/02/13/lietuviu-kalbos-redaktoriai-fucking-nacionalizmo-ikaltai/> (žiūrėta 2021 03 17).
- McKenzie, Robert. 2010. *The Social Psychology of English as a Global Language*. New York: Springer.
- Miliūnaitė, Rita. 2006. Internetinė visuomenė ir kalbininkai: pokalbis įmanomas? *Bendrinės kalbos norminimas ir vartojimas* [mokslinių straipsnių rinkinys]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 62–81.
- Miliūnaitė, Rita. 2009. Interneto komentuotojų nuostatos dėl lietuvių kalbos priežiūros. *Kalbos kultūra* 82, 149–172.
- Nevinskaitė, Laima. 2008. Kalbos politikos vertinimas interneto komentaruose. *Kalbos kultūra* 81, 245–265.
- Pupkis, Aldonas. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Ramonienė, Meilutė. 2006. Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra* 79, 137–148.
- Ramonienė, Meilutė. 2013. Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra* 2, prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/download/17260/16426/> (žiūrėta 2022 05 10).
- Spolsky, Bernard. 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, Bernard. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valstybinė lietuvių kalbos komisija. 2011. *Ar taisyklinga kalba nėra vertybė?* Prieiga internetu: <http://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/ar-taisyklinga-kalba-nera-vertybe> (žiūrėta 2021 03 17).
- Wee, Lionel. 2016. Are there zombies in language policy? Theoretical interventions and the continued vitality of (apparently) defunct concepts. In Nikolas Coupland (Ed.) *Sociolinguistics. Theoretical Debates*. Cambridge: Cambridge University Press, 331–348.